

„Nekem a teremtés jut az eszembe”

Beszélgetés Szabados Györggyel

– *Mi jut eszébe, ha azt mondom: ráérő idő?*

– Nekem a teremtés jut az eszembe A világ egész léte, az a ráérő idő. Nem szabad rohanni, loholni, akarni, hajtani, mert abban már az ember önzése jelenik meg, ahogy kisajátító módon a világ fölé akar emelkedni. A nagy kultúrák, hogy Hamvást idézzem: csak lenni akartak. Lenni. Nem kell akarni a változásokat, a világ magától változik. Most, hogy szemtanúi lehetünk az európai kultúra különütassága befejeződésének, hihetetlenül fontos ráébrednünk a hamvasi gondolat igazságára. A kisajátító attitűd vezetett a nietzschei „kinyilatkoztatáshoz” is: „Isten meghalt”. Szegény filozófus ezt tán túl komolyan is vette, holott csak ebben a kultúrában halt meg isten. A világ van, de csak akkor lesz az életformájában, gondolkodásmódjában és az ebből fakadó kultúrákban újra magasztosság és nyugalom, ha végre rádöbben az ember, hogy nem lehet dekapitálni az emberben lévő belső, természetes, szakrális hierarchiát és rendet. Mi ugyanúgy részei vagyunk az egésznek, mint levél a fának. A levélben, a gyökérben, a törzsben is megvan az alaptörvény, csak hogy a levél nem akar a fa helyébe lépni. Milyen érdekes, hogy pont az elmúlt évben nyilatkoztatta ki a mai tudomány, hogy minden egyes sejtben benne van minden információ, ami egy adott emberi egyed szerves előfeltétele. Szinkron működik minden, miközben egymás között feladatmegosztásban léteznek, és mindennek a tetején ott van a szürkeállomány. Ez utóbbiról nemegyszer hallottam az elmeorvos panaszkodást: átkozott lebeny! Mert minden bajnak ez az oka – mondja ezt épp az az orvos, aki ezzel foglalkozik. Látja, hogy a tükör milyen, hogy milyen homályos ez a tükör.

Ezért bennem a ráérő idő Istenhez, a Teremtőhöz kötődik. Belőle bomlik ki a téridőben a minőségek minősége, az omnipotens esély. Megjelenik és végigjátsza ezt az omnipotenciát, ami megteremti az időt. Mert idő egyébként nincs. Idő csak itt van, ezen a világon. Titkos kettősség. Ezért bennünk is két idődimenzió van. Sajnos nagyon régóta már csak az egyikkel foglalkozunk. Csak amikor önfelédtek, boldogok vagy révültek tudunk lenni, akkor találkozunk a bizonyos másikkal. Ezt nevezi a keleti bölcsélet meditatív állapotnak, amit módszeresen ápol és gyakorol. Pedig ez velünk van minden pillanatunkban, bennünk van, de nem figyelünk rá. Ez egy dimenzió bennünk, tán több is annál. Ez maga a felfoghatatlan „időtlen”.

Van tehát az idő, amelyben élünk, s ami nem más, mint reflexiók sorozata. Olyan, mint a magas magánhangzók a magyar nyelvben Sir John Bowring sze-

rint. *A magyarok költészete* című könyvében – melyet 1830-ban írt – azt állítja, hogy nyelvünkben a mély magánhangzók egy tágas és szinte időtlen világot hordoznak, míg a magas magánhangzók kinetikusak, gyorsak és mozgatók. A mélyek a férfi, a magasak a női dimenzióhoz tartoznak. Tudjuk, hogy a női nem – azáltal, hogy az életet fenntartja – a létet szolgálja, és így inkább jelen idejű. Ezért szenvednek szegények annyit, amikor látják magukat megöregedni. A jelenhez kötődnek.

Ezt a kettős idődimenziót éljük mindnyájan. A mai civilizáció, hogy úgy mondjam, a „bowlingi magas hangok” dimenziójába szorult bele, és ennek az egyoldalúságnak, gyorsaságnak a következtében éli fel önmagát. A buddhizmus azt mondja, hogy mindenkinek már a születése pillanatában meg van határozva, hogy hányat fog verni a szíve. Gyors szívveréssel rövidebb az élet. A jóga és más meditatív életmódok mind azt szolgálják, hogy az időtlenség jelenlétét is felismerjük. Ha megtapasztaljuk és ápoljuk, másképpen fogunk élni, máshonnan nézünk és látunk: más lesz a szemléletünk, és más lesz az energiaállapotunk. A tér és az idő viszont nem választhatók el egymástól, mivel az események teremtik a teret. Lehet, ezzel a kijelentéssel a természettudomány és egyes filozófiák nem értenek egyet, de most maradjunk annyiban, hogy az események teremtik az időt és a teret. Elég nehéz felfogni, de ha nincsenek események, nincs idő sem, és ha nincs idő, megszűnik a tér. Csak a relativitásban van tér és idő. Azon túl csak abszolút, időtlen és nem anyagi „dolgok” vannak. És mérhetetlen energia.

Amikor belenézek a tükörbe, vagy amikor visszajelzéseket kapok, hogy telnek az évtizedek – van, aki azt mondja, nem változtam semmit az eltelt húsz évben, amióta nem látott, a másik meg pont az ellenkezőjét –, elgondolkodom. Jómagam azt érzem, hogy gyermek vagyok. Egy gyermek, aki nemrégén még a Zsigmond utca húsz szám lépcsőházában játszott, föl-alá rohangálva az ötemeletnyi lépcsőkön. És aki egyszerre csak azt veszi észre, hogy hová lett az Apró Pista és a Lénárd Jutka. Egyikük Chilében van, a másik, remélem, még él. Te jó isten, pedig az előbb még itt voltak. Nos, ez az a dimenzió, amiről beszélek. Ezért figyelmeztet a bölcsélet arra, hogy mindennap jusson eszünkbe: meg fogunk halni.

Az öröklét. Az időtlenség. Én ezt így látom és így élem meg. Az időtlenség a Teremtőhöz való kapcsolat. Az ima ebbe az idődimenzióba emel, miközben elhagyunk mindent, amit aznap éltünk. Az ima által közvetlen kapcsolatba kerülünk a Teremtővel, illetve a Teremtő „környezetével”. Ebben van fantázia is, ez nyilvánvaló. De ennek ez az élhető és különös benső hangulat a lényege. Nem árt ezt manapság hangoztatni, megidézni, mert rávezet arra, hogy az imádság nemcsak elragadtatás, hanem módszer is. És viszont. Ezért is hoztam fel a tér és idő szoros kapcsolatát. Amióta ezt tudom (és nem csak szokásszerűen gyakorlom), érzem, hogy ilyenkor egy másik térben is élek. S ezek a „terek” eligazítanak. Rájöttem például, hogy csak akkor tudom igazán tisztán megpillantani mi történik ma ezen a Földön, amikor magamat kint érzem a világűrben, és onnan nézek rá erre a csodálatos bolygóra. Miközben imádkozom komolyan és mélyen, mint aki csak van.

Fölfedeztem egy csomó dolgot, ami ebből az állapotból fakad. Például amikor improvizálok, az nem pusztán ebből a tér-időből fakad, hanem abból a dimenzióból is, ahol nincs idő. Ilyenkor is érzem, hogy teret élek, sőt teremtek. A művé-

szet világot teremt, azt nyilatkoztatja ki, egy világot, amibe beavatja a hallgatót. Még akkor is, amikor nincs hallgató, ennek az egésznek ez az attitűdje. Olykor megdöbben maga is. Hiszen a művész: médium. Ami átmegy rajta abban benne van a saját tudva-tudottsága is. De hogy ez ne legyen hamis, mindig az igazságra kell koncentrálnia. Az igazság pedig az időtlenhez kötődik. Ezért tartom igen jelentős könyvnek a *Hódolat George Orwellnek* című nagyesszét, mert pontosan erről szól. Egy emberről, aki az egész életét erre az egy dologra tette fel egy olyan korban, amikor minden elhomályosult. Az igazságot bányászta, mert csak annak egyedülálló, fundamentális, végtelen fontosságára lehet építeni bármit is. Tulajdonképpen az igazság nem más, mint maga a valóság, ami erkölcsi alapon áll. Nagyon sok fajta igazság van, de mi is a valódi Igazság? Az Evangélium azt mondja, hogy akinek szeme van, látja, akinek füle van, hallja. Igazából nem lehet kimondani. Mindenkinek belső munka, szenvedés vagy kegyelem által adatik meg az Igazság felismerése és belátása.

De van itt egy erkölcsi lövészárók. Az egyik oldalán olyanokkal, akiknek nincs mit enniük, nincs mit inniük – nagyon általánosítva: akik méltóbbak a megbocsátásra, mert szó szerint szegények –, a másik oldalon pedig olyanokkal, akik visszaélnék a világgal, kisajátítják az igazságot, amit aztán a maguk előnyére fordítanak, sőt erőszakosan diktálnak. Ez utóbbiak nem törődnek a kegyelemmel, az egyetemes igazsággal. Nekik is lehetett nagyapjuk, nagyanyjuk, akik beavatták talán őket pár mondattal, csakhogy ők tojnak erre. Ezeknek a dolgoknak mindig súlyos következményei voltak és lesznek. Ez a fajta ember már nem a többi embert, és ezen keresztül nem az Istent, nem a Teremtést szolgálja. Ma már ördögi, önző módon – a minél több extraprofit elérése érdekében – hülye ember-tömegeket termel, ami előbb-utóbb fel fogja borítani a világot.

Az úgynevezett nyitott mű és a végtelen fogalmán is elgondolkozván nehezen átlátható dolgokkal találjuk szembe magunkat. Nyitott Mű nincsen, a végtelen pedig csupán az egyetlen, a legmagasabb – a „Teljes Minőség”, – a Teremtő tartománya. A megalkotott és nálunknál sokkal jobban működtetett öntisztuló, önfenntartó világ megértése csak akkor lehetséges a részünkről, ha azt szerkezeteileg zárt rendszernek tekintjük. Ha nem így lenne, ha nem lenne zárt rendszer, akkor minden parttalanul működne, nem létezne például olyan, hogy asztal, nem lenne megtestesülés. A forma mint a tárgyiasulás egyik feltétele és tünete, zárt rendszerek láthatatlan törvényei sorozatának köszönhetően jön létre. A formába foglalt dolog önmagát mint minőséget hordozza, s ez információ. És nem más, mint a szeretet, mint egyetemes, minősített energia, az, ami végül is megtölti a formák, az információk sokaságát – egységet tartva fenn és teremtve.

Ha komolyan gondolkoznánk ma a világról (merthogy általános a komolytalanság), akkor az erkölcsöt – amely mindennek az alapja kellene, hogy legyen az emberek életében is, de ma nevetségesnek tudatosított fogalom – újra az egyik legnagyobb tiszteletben tartott fogalommá állítanánk vissza. Mostanában egyre gyakrabban kapom magamat azon, hogy társaságokban, különféle helyzetekben belekeveredek bizonyos beszélyekbe. Valószínűleg azért, mert magam is a kor pulzusán tartom a kezem, és érzem, gyanítom, mi okozza a mai tartós szemléleti nihilt. Az ember óhatatlanul be akarja tölteni ezt a vákuumot.

(A Szabados György–Váczi Tamás szerzőpáros 1986-ban elkészült *Tér és vákuum* kötete csak 1991-ben a JAK-füzetek 49. számaként jelenhetett meg *A zene kettős természetű fénye* címmel – a szerk.) Ennél a pontnál szoktak feltenni olyan ismétlődő, együgyű kérdéseket, mint például: „Erkölcstelen vagyok, ha megcsalom a feleségemet?” A válaszom erre az, hogy ha a gravitáció nem működik, akkor a gravitáció erkölcstelen. Mert annak az a dolga. A világon minden, de minden ezen az alapon ítéltető meg. Csak ezen az alapon ítéltető meg. – *Tehát egy örömlányt nem lehet elítélteni erkölcstelen magatartás miatt. Legfeljebb azokat, akik erre kényszerítik vagy fenntartják az állapotát.*

– Nem véletlen, hogy Fellininek az örömlány mindig is szakrális lény volt. Minden nagy művészetben egy igazán emelkedett alkotó ezt a jelenséget egészen más oldalról pillantja meg, mint a hétköznapi módon gondolkodó ember. Az ókori kultúrákban ez egy kitüntetett és tisztelettel övezett intézmény, a hetéraság nem egyszerűen csak potencialevezető rafinéria volt.

– *Hogy mennyire nem csak erről volt szó, elég ha Pietro Aretino A hetérák tudománya című méltán elhíresült művére gondolunk. E téren egészen csodálatos ívet festett fel az egyetemes kultúra vásznára az emberiség a véres, nyers, erőszakos, önkívületi bacchanáliáktól, a szuprémumig eljuttatott és a végtelenül kifinomult tudatosság kontrollja alatt tartott gésaintézményekig.*

– Ha most filozófica „absztraháljuk” a dolgot, akkor feltehetjük a kérdést, hogy van-e minőségi különbség a tudatlanság és a tudás között. Ha az ember kellő időt és tisztességes gondolkodást mozgósít ebben a kérdésben, akkor belátja, hogy nincs.

Azért nincs, mert ezek különböző utak, különböző állapotok. Akkor van csak különbség, ha valamelyik a kettő közül erkölcstelen. Mert miért van az, hogy tudatlan emberek magasabb rendű lények tudnak lenni adott szituációkban, míg tudással rendelkező emberek elképesztő manipulatív erkölcstelenségbe tudnak keveredni?

Eszembe jut például lisieux-i Szent Teréz, aki semmi mást nem akart, mint közel kerülni Istenhez. Ő semmit sem akart tudni, csak ehhez a feladathoz, híváshoz, magasztossághoz méltón élni, ebben lenni. Úgy lett apáca, hogy audienciát kért XIII. Leó pápától, mivel Delatroette püspök, a karmeliták felettese határozottan megtiltotta neki a rendbe való belépést. Olyan elképesztő erejű volt benne a kettéválatlan, isteni egyhez való tartozás, amelyben minden ellentét feloldódik, ahol minden eltűnik, ami lényegtelen, és amely számára az egyetlen tiszta és boldogító valóság volt – hogy megkapta a pápai segítséget.

És van egy nagyon nagy tudású ember, aki – úgy tudom – maga lőtt főbe embereket. Úgy hívják: Lukács György. Hát nekem most ez jutott eszembe. Ezzel illusztrálni lehet azt, hogy a nem tudás és a tudás hol válnak el, vagy hol, milyen ponton érnek össze. Ez kifejezetten és egyes-egyedül erkölcsi kérdés. A gondolkodás szintjei nem mennyiségi szintek. Sőt. A nem tudás olyan magasztos tud lenni, amely messze fölülmúlja a tudás magasztosságát. Nem hiába, hogy a cselekvéssel szemben a nem cselekvést tekinti magasabb rendűnek a keleti bölcsélet. Hiszen e tanítást követve nem sértem, nem sértjük a teremtett világot, amelyben – szenvedéstörténete ellenére – egyetemes, szakrális erkölcs uralkodik.

Én keresztény vagyok, de végtelenül tisztellek minden olyan gondolkodást és bölcseletet, amely közel akar kerülni a teremtés titkához és nagyszerűségéhez. Ha a keleti bölcselet csak szekta színvonalú volna, nem érdekelne, mert a szekták is csak a hegemonizmus jegyében, a kisajátításban égnék. Ám minden nagy bölcselet és minden nagy vallás ugyanoda jut és ugyanonnan ered. Élt egy Suzuki nevű zen nagymester, aki azzal teljesítette be szellemi életét, hogy összehasonlította a keleti és a nyugati gondolkodás szintjeit. Ennél magasabb rendű gondolkodást nem ismerek ma. Ehhez a szellemi teljesítményhez rendkívüli módon beavatottnak kellett lennie mindkét gondolkodásba. S mindezt tisztességesen, nem a verseny szellemében gondolta végig, hanem a tények tiszteletében. Megállapította, hogy a nyugati ember és a keleti ember közötti legmélyebb különbség az isteni tartományhoz való kapcsolódásban lelhető meg. Az előbbi magán kívülre helyezi az Istent, és úgy tekint rá, mint egy félelmetes, hatalmas valakire, akinek teljesen alárendeli magát, és ehhez viszonyítva próbál élni. Ami persze lázadásokhoz vezet. A nagy francia forradalom utáni időszak, egészen napjainkig, ennek a lázadásnak a jegyében telik. A lázadás mélyén az az attitűd van, amit Luciferrel Madách kimondatott, hogy *én is tudok olyat, mint te, Uram*. Ezzel szemben a keleti ember azt éli, hogy Isten benne van. Azt próbálja megfigyelni, megtapasztalni, hogy ez az isten adott helyzetben mit tenne, és ezáltal mi lenne a helyes emberi cselekvés. A kapcsolat itt elemien közvetlen és egyben tartó. Belesimul a teremtésbe.

A katolicizmus szentjei közül avilai Szent Teréz ír egy bizonyos bennünk lévő várkastélyról, ami nem más, mint ennek a keleti, valójában ősi és eredeti felfogásnak a szimbóluma. A fentiek alapján ezért is nevezem különütasságnak, amit az európai gondolkodás bejárt. Az ősi hagyomány nem más, mint az Istennel való egység természetessége. Ugyanaz, amit mi most keletinek mondunk.

– Ezek szerint az, amit különütasságnak nevez, az már jóval a történeti kereszténység előtt kezdődött el.

– Így van. S a kereszténység volt az, amely megpróbálta visszahozni valamilyen módon az eredeti természetes gondolkodást. Ezért nevezi újszövetségnek azt az elkezdődött folyamatot, ami leváltotta az ószövetségben megélt kint és vákuumot. Megszünteti bennünk a bosszúálló istent, és helyébe a szeretetet emeli.

Sokszor gondolkodom azon is, hogy vajon mit is akar Isten megtanítani ezzel a mérhetetlen túlszaporodással itt a Földön. Mit akar kinyilvánítani, minek a beavatása ez? Az újkori tudományra a kételkedés és a nyereszkedés a jellemző. Ugyanarra van szüksége, hogy higgyen, mint hitetlen Tamásnak: belenyúlni a sebbe. Holott nem kéne mást tennie, minthogy az általa – éles eszénél, de buta értelménél fogva – mélyen megvetett és lenézett nem tudás beavatottságát felismerje. Hogy jóhiszemű és hiteles legyen. Sajnos ehhez a felismeréshez már egy kicsit késő van. Már mint a civilizáció gondolkodását és bajait illetően.

A kettőn felüli egy rendjének, azaz az isteni rendnek, a tökéletes rendnek a „fölbomlasztása”, szétszedetése, analízise, az abba való örökös beavatkozás után, hogy itt sikeres legyen egy korrekció, ahhoz nagy katasztrófáknak kell immár történniük.

Évekkel ezelőtt részt vettem a Duna Televízióban Balogh János professzor negyvenrészes ökológiai adássorozatában. Kezdetben nem is fogtam föl, hogy mire hívtott meg, s hogy eszmecszerénk milyen mélységben szól majd a világ mai helyzetéről. Egyetértettünk abban, hogy méltatlan emberi beavatkozásoknak köszönhetően alakult ki ez a rettentő nagy felfordulás itt a glóbuszon. S miután ez a glóbusz tartja fenn az életünket, élet-halál kérdése, hogy mi fog történni. Nekem az is dolgom volt, hogy elgondolkozzam, vajon mi az emberi magyarázata annak, ami ide vezetett. Egy társaságban beszélgetve bukott ki belőlem, hogy hol is hibázott az ember. Erre figyelt fel Balogh János. Hogy van itt egy ürge, aki nem azon spekulál, hogyan kellene még több halat szaporítani, még több serkentővel teletömni a földeket – tehát nem a gömböc tömésével, tovább dagasztásával foglalkozik –, hanem azon rágódik, abba révül, hogy hogyan lehet megelőzni, és mi az oka annak a dagadásnak, aminek a valószínűsíthető vége a gömböc szétpukkanása lesz stb. Ez a tűnődés, ez a gondolkodás persze nem nélkülözte az orvosi mentalitást. Hiszen az orvosnak az a dolga, hogy ugyan a betegséggel foglalkozik első ránézésre, de az egész embert kell, hogy gyógyítsa.

– *Albert Ayler a free jazz egyik meghatározó alakja. Utolsó lemezei egyikének a következő címet adta: A zene a világmindenség gyógyító ereje. Mit gondol erről?*

– Oroszországban – ezt közvetlenül a helyszínről tudom – az akadémikusoknak egy része elhatározta, hogy a továbbiakban egymással csak kézírásban fognak kommunikálni, mert ha mindent számítógéppel írnak, akkor a kézírást irányító agyi működés elgyengülésével az agyuk, agyunk elképesztően gazdag része ki fog üresedni, de legalábbis elsatnyul. Ennek a lehetséges „vákuumnak” az igazi következményeiről, bár sejtjük, de még nem tudunk semmit. Egy olyan korban, amikor az emberben lévő isteni rokonságból fakadó dolgok kezdenek lassan kikopni, a zene, mint ahogy a kézírás is, egy olyan kapcsolódás a legmagasabb minőségek otthonához, eredetéhez, amely nélkül azt kell, hogy mondjam, végleg felfoghatatlanná válik az a bizonyos időtlen idő bennünk. A film olyan nagy erejű művészet volt, hogy mindent „überolt” az utóbbi évszázadban. Mégis úgy érzem, a vizualitás itt elérte csúcspontját. Ez a művészet, szinte kizárólag e civilizációhoz való kötöttsége miatt is, kezd kiüresedni.

A hanghoz képest a látvány – ahogy a zenéhez képest még a költészet is – evilágibb, konkrétabb valami. Ezért ennek megfelelően a fontossága és az aktualitása is más. Azt mondom, hogy az elkezdődött jövőnek a zene lesz a művészete.

– *A zene sokkal közelebb áll az időtlen időhöz, mint a többi konkrétabb alkotás? Maradandóbb egy hangsor, mint egy szöveg?*

– Igen. A zeneimotívum-kutatás egy óriási, de nem igazán a jelentőségének megfelelő súllyal gyakorolt tudományterület. Olyan értelemben tudománynak véve ezt, ahogy Bartók a zenét tudománynak mondta. Én még hozzátenném ehhez, hogy az a tudomány, amely nem művészet, az nem is igazán tudomány. Ez oda-vissza igaz. Egy-egy motívum többről mesél, mint egy tárgyi emlék. A zenei motívumok az ember időtlen idejének az élő lenyomatai. A mai dallamtalanság ezért is szörnyű. A gyógyítás és a zene kapcsolatához még elmondhatom, hogy mint művész negyven évig orvos is voltam, s ebben sok minden benne volt. A művésznek is gyógyítania kell. Benne volt az is, hogy apámnak nagyon

nehéz sors jutott. Nagyszerű adottságú ember volt, de átment rajta a történelem. Orvos volt, és szeretete volna, ha én is az leszek. Én ezt megtettem neki, hogy egy kicsit boldogítsam. Mindazonáltal (sok orvos volt a családban) élt és él egy erős atavizmus is bennem a gyógyítás iránt, s persze az a tudat is, hogy a gyógyítás is művészet és megronthatatlan hivatás. Hogy afféle betiltott zeneművész vagyok, persze korábban még csak gyanítottam. (Nemrégiben kaptam dokumentumokat a Rádiótól, amelyekben ez ott van fehéren-feketén.) Végül is az orvoslásnak köszönhetően egy nemesebb életformában lavíroztam át ezt a zenéket is betiltó korszakot. Persze apám mindig érezte rajtam a leküzdhetetlen művészi hajlamot. Kisgyerekkoromban hamarabb énekeltem, minthogy szavakat tudtam volna ejteni, hamarabb improvizáltam, minthogy zenére tanítottak volna. Mindig ez volt előbb. Érdekes dolog, hogy a hang előbbre való bennünk, mint a kép meg a tárgyak.

– *A kisbabák is előbb hallanak, mint látnak.*

– A haldokló hall még, amikor már nem lát. Visszatérve a művészetekre, szeretném még elmondani, hogy nem véletlen, hogy a vizualitás a modernitásnak egy ilyen kulcsfontosságú művészi eszköze lett. Az ember elsősorban látó lény, s ezen keresztül manipulálható a leghatásosabban. Ráadásul a technika magas foka és az általános technicizálódottság következtében bizonyos szándékok azt jelentenek meg immár képileg is a kiszemelt célközönségnek, amit akarnak. Tegnap az egyik rokonom, aki kiváló számítógépes szakember, s nemrég települt haza Svájc-ból, egy DVD-t mutatott nekem. Szerzője egy amerikai, aki tíz évet dolgozott rajta. Ezen a lemezen kép és hang egyaránt mesterséges. Komplex ütőhangszeres zenét hallani, amit teljes egészében komputerrel írtak. Egy kitalált termet látni, tele fiktív ütőhangszerekkel. Dobverők, labdák és különféle tárgyak keltik a hangokat, de úgy, hogy még az árnyékuk is látszik. A dobverő úgy mozog, mintha ember lenne mögötte. Elindul, és mire odaérkezik az egyik hangszerhez, épp akkor kell megütnie azt, és úgy üt, mintha ember ütné vele. Elképesztő látvány, viszont zeneileg teljesen érdektelen. Ezt a manipulációra hoztam fel példának. Itt már a zene is manipulálva van, mert nem szól semmiről, csak hihetetlenül kellemes, de semmi érzelmi vagy világképi tartalma nincs, pusztán a binaritás alapján, fémhulladékokból felépült műhang, művilág. A zenét itt kép manipulálja. A vizualitás nagyon kézenfekvő terep volt egy olyan világban, ahol „Isten meghalt”. A becsapásnak szánt zenét ugyan csak az fogadja el, aki saját maga önként csatlakozik ehhez a világhoz, de úgy tűnik, megadja magát ennek a világ. Bár találunk olyanokat is, akik naiv módon fogadják be ezt, de alapvetően nem ez a jellemző. Nincsen tartás és nincsen autonóm gondolkodás. Ezt kéne leírni szociografikusan, és világosan kielemezni, ha kellően ma nem is lehet. Miért? Mert a szociológiának nincs istenfogalma, így nem veszi figyelembe, hogy a világ nemcsak anyagilag és horizontálisan van megteremtve. Nem veszi figyelembe a mögöttes igazi valóságot, hogy nem ez a tárgyi világ a valóság (múló hatalmaival), hanem a mögöttes törvények fundamentuma, ahogy azt minden nagy bölcsélet is mondja. Ami létrejön: él és elpusztul. Ez az ő ideje, és csakis az övé. Minden provizorikus. Ezért mondják a szent könyvek, hogy Isten az, aki *Van*. Nem azt írják le, hogyan néz ki, mintha hasonló lenne a mi tárgyainkhoz. Csak

annyit mondanak, hogy van. Az egyetlen, aki-ami van, és nem kopik el, mint a ceruzám vagy a kottapapírom, amire a darabjaimat írom, vagy majd a piramisok is egyszer. Azokat az alaptörvényeket, amelyek alapján a mindenség működik, csak úgy lehet megérteni, ha átlátjuk és megértjük annak „mechanizmusát”. A születés és a halál állandó együttműködését. A teljes bizonytalanság terepét. De a Fenntartó égisze alatt. Erről nem vesz tudomást a kételkedő, a lázadó, a kisajátító ember. Hülyeségnek tartja az egészet, miközben nem is érti, hogy hogyan működik a világ. Mekkora nagyképűség, mekkora gőg és avatatlanság. A mai civilizáció kibújt a teremtés nagyszerűségének egyetlen méltó rendje, a szakralitás rendje és tisztessége alól.

Na most jól belementünk a feketeségbe. Menjünk szépen vissza a nem feketebe. Egy talán szokatlan zeneszemlélet alakult ki bennem. Ez pedig nem más, mint az, hogy minden, ami létezik, magát hangilag jelzi. Sok dolgot csak azért nem hallunk meg, mert kicsiny, vagy nem elég finom az érzékelésünk. Nincs tehát csönd, a csönd az ember fikciója. Az ember csöndnek nevez valamit, egy tartományt, ami saját létének hangi fölfoghatóságán kívül van. A világ egy ütközési terep, és ez az ütközési mechanizmus egészében harmonikusan történik. E mögöttes törvények szerint működő világnak van harmóniája. Ami létezik, az ütközik valami más létezővel, miközben önmagában hordozza pusztulását. A halál, az „ütközés” révén válik sarkossá, eseményé, idővé, térré minden. A sarkos élettelen adja és hordozza a lét formáját, az élő rész pedig a működését, a mozgását. Ez az ütközés hangi következményekkel jár, ezért, hogy mit tekint zenének és mit tekintek zörejnek, az szemlélet kérdése. Ha úgy közeledem a természet hangjaihoz, mint ahogy a népdal mondja: *„adjál egy kis esőt, a szegény barmoknak jó legelő mezőt”*, akkor én is ugyanolyan szeretettel és mélységes együttérzéssel viseltetek iránta, mint a barmokat legeltető ember az ő jószágaihoz. A pásztor, a csikós, a gulyás és mindenki, aki állatokkal foglalkozik, az úgy kezeli őket, mintha a gyermekei lennének, és tudja, hogy a barmok ugyanúgy éreznek iránta. Én a természet hangjaiból sorsokat hallok. Még a zörejből is. A minap egy akadémikus előadásán voltam, aki nanotechnológiával foglalkozik. Ez a technológia már-már ördögi dolog. A nanovilág a mikrovilágnak is mikrovilága. Olyan szint, ahol az ember már szinte mindent „kicserélhet”. Mesterségesen beavatkozhat a létező „tárgyi” világ jellegébe. Az előadás utáni vitában felvettem, hogy ahol minden kicserélhető, ott az identitás is kicserélhető, az identitás mint a Világ egyik legfontosabb paramétere. Én is, az élőlények tulajdonságai is stb., stb. A nanotechnológia a működő világnak olyan apró dimenziójával foglalkozik, ahol már egyetemes értelemben merül fel az emberi moralitás. A kisajátítás, a hatalmi önzés manipulatív akarata a teljes kiszolgáltatottsággal szemben. A méltatlan tudás, a tudatlanság méltóságával szemben. Az ember világa itt már nem él, hanem visszaél, s ez már mélyen erkölcstelen. Márpedig, ha én úgy látom a világot, ahogy én, s ahogyan én hallom a világ hangjait – ezt metaforaként mondom –, ettől ki foszthat meg engem? Ez elvi kérdés. Nekem egészen más a világ zeneisége, szemben a divatossal s a manipulációkkal, ami van. Erkölcsileg is más. Amikor ugyanannak a zenei motívumnak a hatszázszori pusztító ismétlését nem is tudom hány decibelnyi hangerővel, elsüketítő módon agyimosásként nyomják

bele az emberekbe, mert valakik így akarják. És ebben nincs se finomság, se megértés, se mérték, sem annak a szerencsétlen embernek a tragédiája vagy öröme (netalántán annak az embernek a saját zenéje és lelkiülete), aki hallja. Nincs benne semmi. Totális intolerancia. Csak anorganikusság és perverzió, önazonosság-hiány és tényező butaság.

Önhite ellenére ez nem kozmikus látás, hanem kísértetjárás és kozmikus szemetelés. Lám, minden megy szét és ezenközben felemészítjük a földünket. Ezen folyamatok mentén joggal tehető fel a kérdés: mi lesz az utódainkkal? Mi fog ebből maradni? És ami megmarad, azzal mihez fogunk kezdeni? Ugyanis nem lesz semmiféle szellemi Marshall-segély, aminek alapján fundamentálisan el lehet kezdeni megint valami méltót, valami valóban nagyszerűt csinálni, felépíteni.

– *És ha lenne is valaki, aki folyósíthatná majd ezt a szellemi Marschall-segélyt, vajon mit tudna vele kezdeni a maradvány emberi populáció? Hasonló volna a helyzet, mintha ma adnánk egy CD-t tele információval egy beduinak?*

– Azért ne felejtjük el, úgy van megalkotva ez a világ, hogy ha nem is látjuk, ha nem is tudjuk, de megvannak azok a személyek, akiknek potenciálisan benne van az agyukban és a lelkükben ez az egész probléma. Akik tudják, hogy ez is a teremtés folyamata, ami épp történik. Ez a változás a teremtés egyik epizódja. És én ezért is tartom megkerülhetetlen fontosságú dolognak ma az improvizativitást a zenében. A jelenidejűsége miatt, s mert összeköti az Eget és a Földet. A téveteleg racionalitás alá és fölé tekint. És meghívja újra a titkos és szent erőket. Ma már minden olyan művészi területen, amely az időben történik, átítatta az improvizativitás az új alkotásokat, az új történéseket. A zene ebben mindig „élen járt”. Csak egy baj van, hogy ehhez szellemileg és lelkileg is fel kellene nőni. Az improvizativitásnak két egybefoglalható alapvető feltétele van. Az egyik az, hogy mint mindenre, erre is születni kell. (Megjegyzem, az improvizatív képesség az életrealitás egyik alapfeltétele. Sokszor nincs is idő, olyan gyorsan kell döntést hoznunk.) Ezzel szemben lehetne mesélni arról, hogyan tiltották Bartókot az improvizációtól, hogyan komponált, és hogy miért nem tűrt bepillantást a műhelyébe. Vagy hogy egyszerűen felfoghatatlan, megérthetetlen a bachi életmű mérete és mennyisége is, ha nem tudjuk, hogy ő „csak” improvizált egész életében. Olyan adottságú és hitű ember volt, hogy kész formában jelentkezett a rögtönzése. Egyszerűen csak leírta hallomásainak az alapjait, a fontosabb dolgokat, mert hétvégére azt már begyakorolva kellett előadni és előadatni a többi zenésszel, énekessel. Ha ezeket a történeteket teljes mélységükben ismernénk, egész más oldalról közelítenénk meg mindent.

– *Mozart is rögtönzött, vagy ő egészen máshonnan „kapta” a muzsikát?*

– Mozart előtt ott volt Haydn. Haydnt óriási, megkerülhetetlen jelenségnek tartom a maga száz szimfóniájával és az összes többivel, amit összeírt. Az Élet nagy pannon zenésze. A zenei klasszikának, ami vele kezdődik és durván Beethovennel ér véget, benne ragyog fel az a kiegyenlítetttségi attitűdje és zenei megjelenítése, ami nálunk mondjuk a vármegyeházak, kúriák stílusa az építészetben. Amit aztán nem más, mint Beethoven robbant föl egyszer csak, megteremtve, azonosítván a romantikát. Beethoven érezte, hogy nem lehet „tovább

érezni”, tovább menni azon az úton. Az Istent nem lehet elérni úgy, hogy elkezd magam építkezni, és közben csak egyre mesterségesebb, stabilabb, de nehezebb konstrukciókat hozok létre. Nem európai zenetörténeti alapon kell a zenét kezelni, hanem kozmikus alapon, a teremtés felől közelítve. Ha azonban ezt megteesszük, meglátjuk, hogy ami az európai zenetörténetben történt, az csak egy gyönyörű szép epizód a maga többszólamúságával, amely egyébként az emberi gondolkodás egyik hihetetlenül érdekes terepe. Az európai zenén kívül nemigen van többszólamúság. Maximum paralelizmus, de nem többszólamúság. Az egy-szólamúságot magasabb rendűnek tartom. Benne nem a sokból csinállok valamit, hanem föl fogom az „egy” hihetetlen komplexitását, nagyszerűségét és minőségi magába foglaltságát, és azt élem, azt árnyalom és terítem. Akkor közelebb jutok ahhoz, ahogy Isten működteti a világot, s nem én rakok össze mesterségesen egy egyre komplikáltabb másik világot. Ez legfeljebb csak kísérlet lehet. Amiből mindig hiányozni fog az egyetemes szeretet eredendő, titkos, bontatlan és éltető élménye. Ezért is mondom azt, hogy különutas az európai gondolkodás.

Mondok erre még egy szép példát. Harminc évvel ezelőtt történt. Az egyik muzikus barátom, aki igen keményen marxista gondolkodású fiú volt, miközben brácsázott a Mátyás-templom zenekarában, egyik vasárnap meséli, hogy mit játszottak. Majd váratlanul azt kérdezi tőlem: – „Te, hogy van az, hogy ezek a szakrális zenék mindig magasabb rendűek, mint a többi?”

– Még fiatal vagy – feleltem.

Mert neki az az útja, hogy majd húsz év múlva egyszer csak rádöbbenjen a különutasságra és arra, hogy minden nagy alkotó, mint Beethoven is, előbb vagy utóbb, de megírja a maga *Missa Solemnis*ét.

Bach autentikus példája annak, hogy a tudás és a nem tudás ugyanaz. Biztos, hogy közben ő is sokat kalkulálgatott, gondolkozott a zenéről. Tudta, neki is tanulnia kell, és azt is, hogy mit. Palestrinán, Vivaldin, Buxtehuden nevelkedett. De őbenne a nem tudás szintjén, mint beavatottsági szinten szólalt meg a zene. Az időtlenből. Ezért folyt, dőlt belőle készen. Ez a nem tudás pozíciója, amikor készen jön és tökéletes. Erre mondta Kodály a bachi zenéről: kár, hogy időnként zárlatok vannak, hogy abbahagyja. Holott az egész egyöntetű. Az összes művén keresztül él egy szinte megszakítatlan folyamat.

Akárhonnán is nézzük – a művészet, a tudomány vagy a történelem felől –, végül is oda lyukadunk ki, hogy nem a lét határozza meg a tudatot, hacsak nem az isteni dimenzió léte. Vagyis nem fog az sikerülni, az az önhitt, lázadó, világhatalmi játszma – már most is látszik, hogy nem sikerül igazán –, hogy majd én megmutatom, majd mi megmutatjuk, mit kell neked, nektek csinálni, hogyan kell gondolkodni, hogy ki itt a mindenható. Isten nem halt meg. Ez egy butaság. S a víz az úr. Valószínűleg együtt történnek a dolgok. A lét nyilvánvalóan hat a tudatra, de a tudat is a létre ezen a világon. Túl azon, hogy itt most kijelentsük, a szellem mindenekfölött – bár én hajlamos vagyok erre –, mindenképpen azt mondom, most a szellemnek és az erkölcsnek kell uralmi pozícióba kerülnie. Már a *János vitéz*nek is ez az aktualitása – a haramiák tanyáját éljük.

Eligazodni ma csak a hagyományos indiai kasztrendszer mentén tudok. De nem osztályharcos terepnek fogom fel, hanem mint kiváló szimbólumát annak,

amely mögöttes vonatkozásában tagolja, működteti és megérteti bennem a világot. Belátom például azt, hogy ha a dolgozó kaszt azt hiszi, uralkodásra van teremtve, akkor beteljesül amit a Veda mond: *az ilyen birodalom nem él meg három generációt*. A dolgozó kasztnak (súdrának) az a *szent* dolga, hogy munkájával fenntartsa a világot. De nem az uralkodás. És ezt tisztelni kellene önmagának is, és nem lenézni, mint ahogy a szocializmusban a vezető réteg lenézte a saját osztályát. Nem is tudott helyesen uralkodni. Ha a dolgozó kaszt kerül hatalomra, az a többi kaszt hibájából, helytelen gondolkodásából is fakad. Egyik sem értette meg, hogy neki mi a *szent*, megkerülhetetlen dolga. És itt záródik a kör! Ahhoz, hogy valaki a dolgát elvégezze, ahhoz tudnia kell, hogy neki mi a dolga. S ha nem azt végzi el, nem azt tölti be, akár az életébe is kerülhet. Legfőképpen pedig mások életébe, értelmetlen halálok sokaságába, nagy világfelfordulásba. De ki hal meg manapság bárkiért és bármiért, ami nagyszerű, s ami helyes? Jogosan fél ez a civilizáció a mohamedanizmustól. Bizony jogosan, mert ott pillanatok alatt feláldozzák az életüket. A mi kultúránkban ki hajlandó a felesége, a szerelme, gyermeke, hazája becsületéért, a saját becsületéért vagy *bármiért* is meghalni? S egyáltalán: jelent még valamit ma egy multinacionális cégnek vagy egy pártnak az a fundamentális fogalom, hogy *jellem*? Vagy egy nagy gondolat?

– *A mi kultúránk valóban fél, és talán az egyre erősödő rettegése és az erőszakon alapuló egysíkú megoldásrendszere miatt bízunk a megfizethető – egyelőre annak látszó – zsoldosaiban, hogy majd azok meghalnak helyette a kellő pillanatban. Csakhogy a zsoldos egyrészt megvehető (a leszerződés után is bármikor), másrészt hidegfejű, és ha vesztesre áll, elhúzza a csíkot. Harmadrészt a terroristák nem állnak ki szemtől szemben a zsoldosokkal. A Hét szamuráj ideje mindenféle szempontból lejárt.*

– Amerikai részről erről szóltak a vietnami háború katonai tragédiái és az egész pszichológiai örület, ami ott megjelent. A hazafiak győztek, és nem örültek meg. A kisajátítók, a betolakodók, a bérencek, a zsoldosok vesztek és belebolondultak. Ez a materializmus, a hiteltelenség, a lassú szétesés világa. Akkor is, és most is annak a szakrális hierarchiának a felborulását, kiüresedését élhettük, élhetjük meg, amin pedig a világ működése nyugszik. Itt is tetten érhető a kisajátítás attitűdje. Mindig arról szól a történet, hogy az emberi szellem, a gondolkodás vajon méltó vagy hanyatló. Azért van ma zűrzavar, mert az emberi gondolkodás hanyatló. Immár hamis, provizórikus alapokon áll. Pusztán a pillanaton, amelynek nincs aurája. És nem most kezdett el hanyatlani, hanem már régen. Ennek elég jelentős irodalma van. Egyik híres darabja Spengler *A nyugat alkonya* című műve. Az ember különböző, olykor önkényes, általában elfogultsággal terhes szellemi szinteken eszmélkedik. Említhetném Mo-ti írásait is a régi kínai császárság idejéből, aki például a zenét bűnös valaminek tartotta. Még Buddha is úgy nyilatkozik a zenéről, hogy az lehúzza a gyönyörök mentén, a földi anyagi létbe, az élvettségbe ragasztja az embert. Úgy vélem, Buddha véleménye a zene nagyszerűségének csak egy szűk dimenzióját érinti. Csak a zenében rejlő erotikáról szól, és arról már nem, hogy ha leesik a szomszéd szobában a kávéscsésze és eltörik, akkor én azt hallom, hogy: meghalt. Nem azt hallom, hogy széttört, hanem hogy szólt nekem, hogy meghalt. Ezt énekelte. Hol van ettől a mai jégghideg, zsoldos világ.

Azért is szeretem a katolikus misét, azért búvöl el – főleg, ha úgy celebrálja a pap –, mert érzem benne az évezredek természetes rendjét, áhítatát, pogány szakralitását is. Az időtlen szakralitást. És nem figyelek oda, amikor a római katolicizmus teológiája a pogányságról keményen ítélik. Nincs joga erről így beszélni, amikor a saját egyháza olyan nagyszerű, szép miserendet csinált, amibe bevette az ősi pogány szakralitást. Éppen az a nagyszerű, hogy ott van benne, ezáltal irdatlan messzeségre, tágasságra nyitva a mise emelkedettségét, időtlenségét, intimitását, biztonságát. Hamvas ezt pontosan látta.

– *Ha a zenei improvizáció szakralitás, beavatás, a tudat és a szellem kitágítása a hallgatók számára, akkor az egy belülről fakadó mise az ott ülőknek.*

– Ez a kérdés óhatatlanul személyessé vált bennem. Kisgyerekkorom óta improvizátor vagyok, e téren az életem több korszakot mutat, annak alapján, hogy mikor hogyan tekintettem (és tekintettek) a zenémre. Volt idő, amikor közölték velem: ne ezzel foglalkozzam. Foglalkozzam inkább a kottás – nem kortárs! – zenékkal. Zeném zeneszerzői attitűdű improvizativitás. Nem kezdek el kalkulálni, és ennek megfelelően nem feltétlenül vonom be a halált (a szabályt) mint formateremtőt. Hagyom, hogy áradjon. S mégis, kellően tagolódik és formát teremt. És itt jön a második feltétel, ami ehhez az improvizatív zeneiséghez kell. Ez pedig nem más, mint az a követelmény, hogy a zenével kapcsolatos és abban áttetsző mindentudás benne legyen a zenében, az emberben. Egy hangszeren lehet csapkodni, de abból kakofónia lesz, ha nincs mögötte a rejtély: „*döbbenetes, miről szól ez a csapkodás*”. Az idén leszek hatvanhét éves, és nemrégiben egyszer csak megéreztem, átéltem azt a pillanatot, amikor elsőáldozó voltam. Csak most értettem meg, hogy mi is történt velem akkor. Azóta – attól az éjszakától és hajnal-tól fogva – dolgozik bennem minden. Nem tudtam aludni, hajnalban már álltam az ablaknál és reszkettem. Én így éltem meg az elsőáldozást. Tudom azt, hogy az improvizatív képesség egy ilyes beavatás nélkül értelmetlen. Megmarad azon a szinten, mint ami ellen Buddha tiltakozik. Mert hiányzik belőle a mindentudás. A nem csak lexikális tudás. Itt nem mennyiségről van szó, nem mindent tudásról. Hanem arról, hogy átéljen az ember valamit, amikor minden egyben van és megfoghatatlanul elragadó, nagyszerű és beavató. És az jó. Nincs helye másnak, csak annak, hogy jó. Utána jöhet bármi, onnantól az ember már tudja, hogy mi az, ami valóban nem jó, de akkor már nincs benne megvetés. S megmarad, hogy hogyan lehet mindennel jóban lenni, mindent megérezni, megérteni.

Nem ismerem, mert nem kutattam Albert Ayler életét. Nem tudom, hogy mit tanult, mit nem tanult, mert ez az, ami nem érdekel. Mert ha nem tanult semmit, akkor istenem, hát nem tanult semmit. De tessék meghallgatni ma egy-egy tanult kortárs zeneszerző kunsztolását, azt az elképesztő csiszolást, farigcsálást, fényezést, a „hiánypótlás” felsőbbbőségét, amivel azt a hűvösséget, azt a nihilt, azt a végül is senkiföldje-vákuum problémát akarja mint korszerűséget átküldeni és átadni, amit aztán egy kiválóan fölkészült zseniális előadó eljátszik. És csak ezáltal az előadó által lesz abból valami, mert ebben az előadóban van a zsenialitás, van a mindentudás. És megszólal Ayler, és tudom, érzem, hogy ugyanaz szólal meg, amiről Werner Heisenberg ír a *Rész és egészben*. Ezt már sokszor elmondtam. Nem tudnak a vitában egyről a kettőre jutni, de meghallják Bach *Chaconne*-

ját. Elnémulnak és tudják, hogy ez a válasz. És ez az, amire Hamvas azt mondja: elemi nagyvonalúság. Aki ezt nem érti, azt nagyon sajnálom. Aki ezt érti, megöleli az ember. A karjával vagy a szívével. Vannak ilyen országok is. Ezért szeretem Norvégiát, noha sohasem jártam ott. Néhány évvel ezelőtt véletlenül láttam a tévében egy nagy eseményt, a norvég királyfi esküvőjét. Egész délután közvetítették az ünnepséget, a szertartást, az utcai felvonulást stb. Mondom, teljesen véletlenül kapcsoltam be a tévét és álltam rá erre a szatellitcsatornára. (Egyébként gyakran megesik velem, hogy ilyen spontán módon botlok bele ilyesmikbe. Például, hogy Thelonious Monk zongorázik. Holott háromévente egyszer, éjfélkor tíz percre, ha előfordul Monk a műholdas adókon. Ezt kifogni egyenesen csodaszamba megy.) Visszatérve a hercegi ünnepségre, a templomi ceremónia nem egy 30 ezer férőhelyes katedrálisban volt, ahol 650 ezer kilowattos hangerővel kell zengetni az „örömnüpet”. Nem, az egy olyan katedrális volt, ahová egy közösség tud beülni. Nem egy kis falusi templom, és nem egy óriási székesegyház, hanem pont olyan. És olyan zene szólt végig a szertartás alatt, amit Jan Garbarek komponált, kórusra, szaxofonra, zenekarra, erre az alkalomra. Hihetetlenül finom, szakrális, közösségi muzsika. Amikor a szertartás véget ért és kivonultak az emberek, látni lehetett az igazi örömet az arcukon. És úgy tekintettek a királyukra, a királyi fenségre, mint ahogy a sokaság a jó királyhoz, az Egység, a nagyszerűség és a bizalom hiteles képviselőjéhez viszonyul. A királyra, aki az ő királyuk, s nem a maga királysága.

– *Mert tudta a dolgát. Azazhogy, mindenki tudta a maga dolgát.*

– Pontosan. A dolgát, ami nem a nyereszkeedés. Valamikor régen, a betiltott időkben, fulladozásomat enyhítendő, kötetnyi verset írtam. Az egyik rövidke, amelynek a *Válasz Heisenbergnek és Parmenidésznek* címet adtam, így szól: „*Lelkem nemes, de szedj szét, s meglátod / külön-külön milyen gonosz vagyok.*”

Heisenberg felfedezte, hogy az elektron bizonyos pontokon illogikusan viselkedik, hogy energetikailag valami táplálja, működteti a világot, hogy a világ tárgyi, anyagi határán bizonyosan „nyitott”, és biztos, hogy az egyetemes Egy befolyásolja. Ez a tetten ért fizikai jelenségből született magyarázat, következtetés rokon a Bach-Chaconne esettel, amit a *Rész és egész* – a huszadik század egyik kulcskönyve fejezeteiben írt le, és ami Istenről szól.

Parmenidész tizenkét formállogikai levezetésben elemzi az egy és a sok viszonyát. Ő azt bizonygatja, hogy a kettő között nincs semmilyen valóságos összefüggés.

A versikém azért válasz nekik, mert csak ha kiiktatjuk a minőségi, a szerves, sőt erkölcsi relációt, akkor nincs magyarázat, ha pedig felfogjuk, hogy a világban, a teremtésben mindennek mindennel viszonya van – ahogy azt Hermes Trismegistos is mondja –, s felfogjuk, hogy ez a viszony a fentiekben él, akkor észrevesszük, hogy az egy és a sok között mi az összefüggés. Hogy az egyetemességben hierarchia van, miként a testi-lelki-szellemi emberben is. Ezért vagyok én „királyságpárti” is, s ezért is tartom a Szent Korona-tanon alapuló alkotmányunkat a világ legtökéletesebb alkotmányának, mert jól értelmezett szakralitása és világos, helytálló hierarchiája révén egyedül ez oldotta meg a hatalommal való visszaélés problémáját is, ami, nem győzöm hangsúlyozni, a kisajátítás lényege. Ma szét-

szedik ezt a teljesen egységes világot. Persze, hogy kaotikus lett és lesz. Tévetege, boldogtalan, sőt könnyen gonosz. Amikor pedig látok egy ilyen eseményt, mint a norvég esküvő, akkor azt mondom, hogy volt egy szép délutánom.

Boldogság az, amikor megérint az a dimenzió, amelyből az egész teremtés – a világ fakadt. Ezt kellene őrizni és fenntartani. Ez lenne megnyugtató. A keresztény világszemlélet szenvedésközpontú. És Buddha is csak a szenvedésről beszél. Minden nagy felismerés a szenvedésről beszél. De hogyan csatolódik vissza a szenvedés az időtlenhez?

Úgy, hogy *minden* pillanatban szenvedünk. Kész. Ezt éljük meg egész életünkben, folyton ütközünk, állandóan szenvedünk. És ez az, amit megpróbálunk folyton enyhíteni. Amikor olyasvalamivel találkozunk, ami egyik pillanatról a másikra boldoggá tesz, akkor a szenvedés előtti attitűdünket éljük meg. A közellét otthonosságát. Az időtlen biztonságát.

Van egy film, amit a muzsikusaimnak „kötelezővé” teszek, és ha találkozom kvalitásos ifjú művészemberrel, annak feltétlenül a figyelmébe ajánlom. Alain Corneau *Minden reggel* című, 1991-ben készült filmje Sainte-Colombe és Marin Marais történetét meséli el. Sainte-Colombe (Jean-Pierre Marielle) egész életében visszavonultan élt, a gamba mestere volt és a barokk zene ősforrásának tekinthető. Az ő tanítványa Marin Marais (Gérard Depardieu – Guillaume Depardieu), aki a Napkirály udvari zeneszerzője volt. Az egyik legmélyebben szellemtörténeti és művészi film, ami valaha született, s amit szerintem minden alkotóművésznek látnia kell. Annak idején a Puskin moziban ment, többször is elmentem megnézni. Emlékszem, minden előadás végén ott ült a közönség szinte letaglózva, és nem ment el. Sainte-Colombe kegyetlenül bánik a fiatal Marais-val. Széttöri a gambáját, hogy érzékeltesse vele, mennyire tök hülyének tartja. Háza udvarán építtet egy cölöpökön álló kótert, és oda vonul el, hogy meghalt feleségének zenéljen. Később Marais megbecsült udvari zeneszerzőként titkon vissza-visszajár mesteréhez, a kóter alatt fekvé hallgatja éjjelente, hogy mi történik fent. Fent semmi sem történik. Néha hallani, amint az öreg mester magában beszél. Sainte-Colombe már közeledni érezvén halálát, egyszer észreveszi és beengedi Marais-t. Egy lassú meditatív beszélgetés veszi kezdetét, amelyben Sainte-Colombe arról faggatja, abból vizsgálta volt tanítványát, hogy valójában miről is szól a Zene. Sok gondolati utat bejár, sok válaszon elbukik, mire Marais megtalálja a helyes választ: a Zene a születés előtről szól. Ekkor előveszi gambáját a mester és elkezdenek együtt muzsikálni. A mester a tanítványt felavatja, elfogadja.

Az életben minden jelentős dolog magról, középről, születés előtről fakad. Sainte-Colombe is egy ilyen mag volt, akiből a barokk zene hajtott ki. A reneszánsz világiasabb zenéje után a barokk a szakralitást hozta vissza. De nem a természet törvényeitől és annak lényegi működésétől elütő, hanem azzal teljes egységben lévő szakralitást. A természetén át ható szakralitást. Erre a legszebb és legegységesebb példa szintén ebben a filmben van. Sainte-Colombe és Marais meglátogatnak egy festőt. Hazafelé tartva látnak valakit, aki megállt vizelni, s miközben az könnyít magán, a mester halkan odaszól fiatal tanítványának: „*Hallod a muzsikát?*” Ha onnan nézzük, akkor a vizelés is zene. Minden zene. Egy

születő stílus az egyetemességből, tágasságból és azonosításból fakad – magról fakad.

Ami a filmben benne van, jó volt látni, összefügg improvizatív zenémmel is, amely nemcsak abból áll, hogy variatív rögtönzők, hanem hogy a semmiből, magról megszólal egy világ. Ez a kedv előképek nélkül, gyermekkori élményeim közegeiben támadt fel bennem, de nem voltam gyermek már, sőt ifjú sem voltam, amikor bátor lettem ezzel nyilvánosan, koncertszerűen is előállni. Egy zeneesztéta, aki maga is muzsikus, mélyen elítélő cikket jelentetett meg akkor erről a „kaotikus” zeneiségről. Három-négy évvel ezelőtt aztán, amikor egyik zongoraszóló-hanglemezem elnyerte az év jazzlemeze díjat, ennek laudációjában megkövetett. Tisztelettel írtam, amiért revidálta a nagy nyilvánosság előtt akkori véleményét.

Magam úgy kezdtem muzsikálni, hogy előtte semmi effélet nem hallottam. Már gyerekkoromban, ha valami szomorúság ért, leültem a zongorához és rögtönöztem – ezzel vigasztaltam magam. Persze a szüleim ezt nem nézték jó szemmel, ilyenkor mindig elmarasztaltak. Később, évtizedek múltán, nagyon sok fiatal megérezte ennek az ízét, és így alakult meg a Kassák Klubban a Kortárs Zenei Műhely, majd a MAKUZ (Magyar Királyi Udvari Zenekar). Bennem már a kezdetekkor megvolt az a szemlélet, amit a norvég esküvővel ecseteltem, hogy a dolgok hogyan is élnek egységben, egyszólamban, Egészben. Hogy mi a természetes fölállítás, s hogy ennek a jegyében kell történnie mindennek. Azóta szinte mindegyik zenész sikeresen kibontotta magát, és megbecsült alakja a magyar zenei életnek. Magyarországon ez a fajta improvizatív zene azonban máig különös helyzetbe szorultan él, melynek összes következményét mindig is tudatosan vállaltam és vállalom. Ez nem panasz, hanem egy megélt történet. Amikor Sainte-Colombe személyével szembesültem ebben a filmben, erőt adott. Megdöbbentő mélységeit mutatja meg Jean-Pierre Marielle játéka mindannak, ami nem is csak Sainte-Colombe problémája. Egy ismert magyar muzsikus becsületesen megmondta nekem, át kell álljon erre a zeneiségre, mert ez segíti, emeli őt, holott eddig más utakon járt. Most olyan helyzetben van, hogy futtatják. Ilyenkor élem meg azt, hogy valószínűleg más az Isten terve az emberrel, mint amit maga képzel. Megszülvén magamban ezt a zeneiséget, másként látom a zenei formatant is. Bennem nem az volt a kiindulási alap, amit az európai zenetörténet tanít. Pedig nem a jazz avatott be a zenébe, hanem a népdal szelleme, és épp az európai muzsika. Kilenc-tíz évesen olyan próbákon voltam rendszeresen jelen, amelyeket Erich Kleiber vagy Somogyi László tartott. Anyám kórusban énekelt, a *Psalmus Hungaricus* azóta ismerem és tudom. Vagy amikor a kilencedik szimfónia hosszú próbáin ültem gyerekként, és átjárt a világa, a formája. Otthon anyámmal és a húgommal rendszeresen énekeltünk három szólamban, szerelemben. A Rákosi-rendszer idején ismerkedtem meg a jazz-zenével. Olyan lemezeket hallgathattam – amelyeket Bolvári Antal olimpiai bajnok hozott, hiszen ő akkor kint a nagyvilágban is járhatott –, amelyek örvényként ragadták el rögtönző hajlamomat, fantáziámat, élvezetemet. Addig Chopin-hangulatok, Liszt-motívumok mentén játszogattam. A jazz szabadságba, tágasságba és nyitottságba vitt. Valamiféle dicső szegénységbe, árvaságba.

Mindebből számomra az a tanulság, hogy teljesen más zenepedagógiát kellene létrehozni. Vissza kellene állni az improvizálásból való indítás alapjára. Az akadémikus sznobság helyett a természetes és személyes alapra: a játékra. Erről megvannak régóta a vázlataim. Volt idő, amikor óvatosan a politika felé is nyitottam, tisztán amiatt, hátha sikerül egy ilyen iskolát alapítani, hátha valaki ezt fölfogja, megérti, hogy miről van szó és megtámogatja. Hogy ebben meg lehet előzni a világot. De hát sajnos nem. A kultúra most másodlagos dolog, egy ilyen apró része pedig, még ha fundamentális is, teljesen mellékesnek bizonyul. Pedig Kodálynak teljesen igaza van abban, amikor azt mondja, hogy a zene állapotától függően egy egész országot lehet fölépíteni vagy tönkretenni. Az élő zene az, ami összeköti az Eget és a Földet; embert Istennel, az embert az emberrel. Mert rokon a teremtéssel, Isten ráérő idejével.